

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

היכל תשיעי
קובץ שלשלת האור
שער שלישי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

חוקת

(חלק כח שיחה ב)

יוצא לאור על ידי מערכת

"אוצר החסידים"

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וחמש לבריאה

מחזור הראשון של לימוד הלקוטי שיחות
שבוע פרשת חוקת, ג"ט תמוז, ה'תשפ"ה (ב)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2025
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY®
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

חוקת ב

קודם, „ויתפלל אברהם גו״, כדמוכח מדברי התנחומא?⁷

[ועוד: לימוד זה מאברהם הוא משנה מפורשת במסכת בבא קמא:⁸ „אע״פ שהוא (החובל בחבירו) נותן לו (כל חמשת הדברים)⁹ אין נמחל לו (מן הצער של הבושת שביישו¹⁰) עד שיבקש ממנו שנאמר¹¹ ועתה השב אשת וגו׳¹² ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי¹³ (ויש גורסין¹⁴: ומנין

א. בפרשתנו מסופר בכתוב (מעשה נחש הנחושת)¹: „וידבר העם באלקים ובמשה גו׳ וישלח ה׳ בעם את הנחשים גו׳ ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו גו׳ התפלל אל ה׳ ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם״.

ובפירושו על „ויתפלל משה״ כתב רש״י: „מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה² שלא יהא אכזרי מלמחול״. ויש גורסין „אכזרי למחול״³.

מקורו של פירוש זה הוא בתנחומא⁴, וזה לשונו שם: „להודיע ענות נותו של משה שלא נשתהה לבקש עליהם רחמים ולהודיעך כח התשובה כיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם שאין המוחל נעשה להם אכזרי וכן הוא אומר⁵ ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא האלקים⁶ את אבימלך ואת גו׳ (ולהלן שם הובא פסוק נוסף שנאמר באיוב).

ועפ״ז צריך להבין: למה כתב רש״י „ומכאן למי שמבקשים ממנו מחילה״, בשעה שניתן ללמוד זאת כבר מפסוק

(1) כא, ה״ז.

(2) בדפוס שני ובכמה כתי׳ רש״י (שתח״י) „שמבקשים ממנו חסו״. ובכתי׳ א׳ „רחמים להתפייס״.

(3) כן הוא בדפוס ראשון ובכמה כתי׳ רש״י (שתח״י). ונראה יותר כדלקמן ס״ו.

(4) פרשתנו יט. ועד״ז בכמדב״ר פי״ט, כג.

וראה לקמן הערה 7.

(5) וירא כ, יז.

(6) כ״ה בתנחומא. ובכתוב: אלקים.

(7) במ״כ לבמדב״ר שם: בתנחומא גרס ומכאן שלא יהי׳ המוחל אכזרי. ולפנינו בתנחומא ליתא (וכמו שהעיר בעץ יוסף לתנחומא שם). אבל כ״ה ביל״ש עה״פ (כא, ז). וליתא שם ההמשך „וכה״א ויתפלל אברהם גו׳. ובתנחומא (באבער) פרשתנו מו: ׀׀׀ שאין המוחל נעשה אכזרי. וגם שם ליתא ההמשך „וכה״א ויתפלל אברהם גו׳. אבל בכל אופן צריך ביאור דהרי רש״י לא כתב כאן רבותינו דרשו וכיו״ב, ובפשוטו הכתובים ה״ז מוכח לכאורה גם מאברהם.

(8) צב, א.

(9) כ״ה ברמב״ם הל׳ חובל ומזיק פ״ה ה״ט. וטשו״ע חו״מ ס׳ תכב. וראה לקמן הערה 27 – פ״ה הראב״ד והמאירי.

(10) ל׳ הטור חו״מ שם (וראה ב״ח ופרישה שכ״ה הנוסחא המדוייקת) – ע״פ ברייתא ב״ק שם (וראה פרש״י שם. ועד״ז במאירי שם). וראה פרישה שם, ובסמ״ע לשו״ע חו״מ שם עוד גירסא „מן הצער והבושת״. ואכ״מ.

(11) וירא כ, יז.

(12) כ״ה במשנה שבמשניות (פ״ח מ״ז), שבש״ס בבלי ובע״י. ובירושלמי (פ״ח ה״ז) הובא גם ההמשך „האיש כי נביא הוא״. וראה שינויי נוסחאות למשניות ב״ק שם.

(13) כ״ה במשנה בש״ס בבלי ובע״י. וכ״ה במפרשי הש״ס.

(14) כ״ה במשנה שבמשניות ובמשנה שבירר-

משא"כ אצל אבימלך לא היתה כל בקשת מחילה: באמירתו¹⁷ „מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עמדי . . מה ראית כי עשית את הדבר הזה” אין תוכן של בקשת מחילה, ואדרבה – זהו נוסח של תביעה מאברהם,

[וכן משמע גם מפשטות הלשון בתוספתא¹⁸, שלא היתה שם כל בקשת מחילה¹⁹: „החובל בחבירו אע”פ שלא ביקש החובל מן הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים”];

ולפיכך כתב רש”י שדוקא „מכאן (למדנו) למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול”.

אבל באמת אי אפשר לתרץ כן, כי עפ”ז – אדרבה – התמיהה מתחזקת: למה לא למדנו מ„ויתפלל אברהם” שאפילו במקום שלא היתה בקשת מחילה לא יהא אכזרי מלמחול (ומכל-שכן לאחר בקשת מחילה).

[וכן אין לפרש, לפי הנ”ל, שמ„ויתפלל אברהם” אינו מוכח כלל

שלא יהא המוחל אכזרי) שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך וגו”¹⁵.

ולפי זה תמוה, למה פירש רש”י בפשוטו של מקרא שלמדנו זאת „מכאן”, מהאמור לגבי משה, ולא (כבמשנה, שלמדים זאת) מהנאמר „ויתפלל אברהם אל האלקים”²].

ועוד זאת – במאורע דאברהם מצינו חידוש גדול יותר באופן וחיוב המחילה: הן מצד חומר החטא – שבלקחת שרה אשתו לבית אבימלך יש לכאורה פגיעה וצער גדולים יותר¹⁶ מאשר בכך ש„דברו במשה”, והן מצד המחילה וסילוק העונש – ששם נאמר „ויתפלל אברהם גו’ (ותיכף ומיד) וירפא אלקים גו’”, ואילו בפרשתנו היה תנאי בדבר, „עשה¹⁶ לך שרף . . והיה כל הנשוך וראה אותו וחי”, היינו שהעונש לא הוסר תיכף ומיד.

ב. לכאורה היה אפשר לומר, (שלדעת רש”י) על-פי פשוטו של מקרא, רק בפרשתנו ישנו ענין של בקשת מחילה:

בני ישראל אמרו „חטאנו כי דברנו בה’ ובך התפלל אל ה”;

שלמי שם. וראה מלאכת שלמה למשניות שם ש„כך צ”ל וכן הגיה הר”ר יהוסף”. וראה בפרטיות בשינויי נוסחאות למשניות שם.

(15) ראה בהנסמן בהערות שלפנ”ז, שינויי נוסחאות (איזה חלק מהכתוב נעתק במשנה).

(16) ראה מלאכת שלמה למשניות שם. ובמדרש הגדול לוירא שם, יז: ילמד כל אדם דרך ארץ מאברהם אבינו יש לך קשה יתר מזה שנוטליון אשתו בעל כרחו וכיון שביקש ממנו מחילה מחל כו’.

(16* כא, ת.

(17) וירא כ, ט”י.

(18) ב”ק פ”ט, יא.

(19) כן פירש במנחת בכורים לתוספתא שם בפ”י השני (וכן מפורש בספר חסידים סי’ שס: אע”פ שלא בקש החובל מן הנחבל שימחול צריך הנחבל כו’). אבל בפירושו הראשון כתב „אע”פ שלא ביקש החובל מן הנחבל שימחול בעדו אבל בקשת מחילה בעינן” (וראה ספר חסידים סי’ תשנד). וראה חסדי דוד (השלם) לתוספתא שם (ולפירושו השני בחסדי דוד „אי” קמ”ל שהוא לטובתו (של הנחבל) שכיון שגם הוא צריך רחמים כו’ – אין הענין בתוספתא שייך לכאן). וראה פני משה לירושלמי ב”ק שם.

שמחל על כך – דיתכן שביקש רחמים ללא בקשת מחילה על-ידי אבימלך וללא מחילה מצדו, על-דרך תפלתו על סדום וכו' (וכן נפרש גם בכוונת התוספתא) –

שהרי (נוסף על הדוחק לפרש²⁰ שביקש רחמים אע"פ שלא מחל לו – עפ"י שוב אין הכרח גם ללימוד מפרשנו, שבה נאמרה אותה הלשון האמורה באברהם (ויתפלל אברהם) – ויתפלל משה).

וכן משמע מן הכתוב, בדברי ה' אל אבימלך, „ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה” – כלומר שעליו רק להשיב את שרה (ובכך בלבד די לצורך), „ויתפלל בעדך וחיה”, וכמו שפירש רש"י, „השב אשת האיש – ואל תהא סבור שמא כו' או ישנאך ולא יתפלל עליך כו' כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך”.

ועל כרחך צריך לומר שהלשון „ויתפלל” מוכיחה שהיה כאן ענין המחילה²¹ – וממילא אפשר ללמוד מ„ויתפלל אברהם” כשם שלמדנו מ„ויתפלל משה”, והדרא קושיא לדוכתא, כנ"ל.]

אולם, מן הכתוב²⁵ „ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם גו", שעליו פירש רש"י „כדי שיתפייס ויתפלל עליו”, מובן – דלא כנ"ל – שנדרשה כאן בקשת מחילה מצד אבימלך והתפייסות מצד אברהם²⁶, וכדמוכח גם מזה שלא מצינו שמיאן אברהם לקבל את מתנת אבימלך²⁷.

ג. לכאורה יש לומר, שאליבא דרש"י²² אי אפשר ללמוד מ„ויתפלל אברהם”, כי שם לא נדרשה כל בקשת מחילה (מצד אבימלך) (וממילא) גם לא מחילה מצד אברהם:

טענת אבימלך היתה²³: „בתם לבכי . . עשיתי זאת”, ודבריו נתקבלו אצל הקב"ה, „גם אנכי ידעתי כי בתם לבכך עשית זאת ואחשוך גם אנכי אותך

(24) שם, ו.

(25) שם, יד.

(26) ולפ"ז מובן דזה שפי' רש"י „כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך” אין הכוונה שאין צריך מחילה ופיוס מצד אברהם, אלא דאם ה' נוגע בה ח"ו לא ה' מועיל לאבימלך שום דבר. אבל פשיטא דגם כשלא נגע בה ה' צריך לפיוס דאברהם. וראה לקמן הערה 28.

(27) בשטמ"ק (ב"ק שם) בשם גאון „אבל צערו אע"פ שמשלם לו את הצער אפילו יהא נותן לו כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, דצערא דגופא לא קא מחיל משום אגר ממונא”. ובמאירי שם (והובא גם בשטמ"ק משמו) גורס כן במשנה „אע"פ שהוא נותן לו כל ממון שבעולם

(20) ושאני סדום וכו' – שהקב"ה עוררו וכו'. וראה פרש"י וירא יח, יז. ואכ"מ.

(21) ראה מאירי במשנה: והוא שנאמר באבימלך כו' כלומר שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך שיהא מתפלל בעדך (וראה גם מדרש הגדול וירא שם). וראה בפרטיות במפרשי הש"ס, מפרשים למשניות והע"י בפי' הראי' הדמשנה.

(22) וכן לגירסת התנחומא (באבער) ויל"ש (דלעיל הערה 7) דלמדין מכאן ולא הובא הא דויתפלל אברהם.

(23) וירא כ, ה.

ועל־דרך־זה היא לשון המשנה³¹; ואילו רש"י שינה וכתב (לא), "שלא היא המוחל אכזרי", (אלא), "שלא היא אכזרי מלמחול"³².

ויש לומר, שהחידוש בזה הוא (לא) כל־כך בעצם המחילה, כי אם) באופן המחילה.

וההסבר בזה: מחילה יכולה להיות בכמה אופנים, ומהם: א) אדם מוחל לזולתו על החטא שחטא כלפיו כדי שהזולת לא ייענש; ב) המחילה לזולתו אינה רק בגלל רצונו להצילו מן העונש, אלא אכן אין בלבו טינא; ג) זוהי מחילה בלב שלם, באופן שנתפייס המוחל לגמרי, ומעתה הנמחל "מרוצה וחביב לפניו כקודם החטא"³³.

ובסגנון אחר קצת: באופן הראשון

142 מחילת האדם היא על החטא אשר פגע בו; באופן השני מחילתו היא לאדם שחטא; ובאופן השלישי הוא אף עוקר את החטא מעיקרו ולא נשאר ממנו שום רושם כלל³⁴.

(31) ב"ק שם.

(32) להעיר שעד"ז הוא הלשון ברמ"א או"ח סי' תרו ס"א. שו"ע אדה"ז שם ס"ד. אגה"ת פי"א ק, א). ובשו"ע חו"מ שם: ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול. וראה הלשון בטור שם. וראה לקמן הערה 61.

(33) עד"ז לשון אדה"ז באגה"ת רפ"ב לענין כפרה לפני ה'. וראה גם רמב"ם הל' תשובה פי"ז ה"ד ש"הבעל תשובה . . אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאלו לא חטא מעולם. – ולהעיר מהחידוש "מעולם" (ועד"ז הוא באגה"ת פ"א – צא, רע"א) – לא רק בנוגע להחטא עליו שב. וראה לקו"ב בספר התניא (חי"ב ע' נט ואילך). אגה"ת עם ליקוט פירושים כו' (ע' עח ואילך). לקו"ש חי"ט ע' 394 הערה 20.

(34) ראה יומא פו, סע"א בחטא שבין אדם למקום, דבתשובה מאהבה, נעקר עונו מתחלתו"

והטעם שהיה צורך (בבקשת מחילה) בפיוס מובן בפשטות: מאחר שסוף־סוף חטא אבימלך (ובחטא חמור ביותר) כלפי אברהם (וכוונת אבימלך אין בה כדי לשנות זאת), ממילא נדרשה בקשת מחילה^{27*} מצד אבימלך והתפייסות מצד אברהם²⁸.

– והקושיא במקומה עומדת: למה לא נלמד מ"ויתפלל אברהם" – "מכאן . . שלא היא אכזרי מלמחול"?

ד. ויובן בהקדם הדיוק בלשון רש"י "שלא היא אכזרי מלמחול". דהנה, בתנחומא²⁹ הלשון היא כנ"ל "שאין המוחל נעשה (להם) אכזרי", "שלא יהיה המוחל אכזרי"³⁰ וכיוצא בזה,

אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר כו". ובחי' הראב"ד (שהובא בשטמ"ק שם) מפרש "ואע"פ שנתן אבימלך לאברהם אלף כסף וצאן ובקר אע"כ לא נתרפא עד שנתפלל בעדו"; והיינו שנתנית המתנות כו' של אבימלך לא היתה מספקת לפייסו. אבל בפשוטו של מקרא, אין הפרש לכאורה באיזה אופן באה בקשת פיוס ומחילה. ובפשטות יש לומר שנתנית המתנות היתה ביחד עם בקשת מחילה בכדי שתתקבל מחילתו – "כדי שיתפייס ויתפלל עליו".

*27) וכן מפורש בשו"ע אדה"ז חלק חו"מ הל' נזקי גוף ונפש ס"ו: החובל כו' אפילו שלא בכוונה כו' אין מתכפר לו עד שיבקש ממנו וימחול לו כו'.

28) וכן מוכח מזה גופא שהי' צורך שאברהם יתפלל בעדו ולא רפאו הקב"ה תיכף כשהחזיר את שרה – ראה בפירושו הרא"י מאברהם בהנסמן לעיל הערה 21 ובנ"כ טושו"ע חו"מ שם.

29) ועד"ז בתנחומא באבער (שבהערה 7) ובבמדב"ר (שבהערה 4).

30) מ"ב ויל"ש שבהערה 7.

(* כ"ה בחי' הראב"ד הנדפס מכת"י (ירושלים, תשכ"ג) ובשטמ"ק שם: שהתפלל אברהם בעדו.

נוגע למשה, ומגמתו בתפלתו לא היתה שיתבטל העונש (של הנחשים כו') בלבד, אלא שיתוקן מצבו של העם.

וזהו שממשיך הכתוב ואומר שעל תפלה זו בא מענהו של הקב"ה, עשה לך שרף: על-פי פשוטו של מקרא, "לך" פירושו, "משלך"³⁶ (על-דרך מה שפירש רש"י³⁷ על "עשה לך שתי חצוצרות כסף") – ולכאורה, מאחר שהדבר נוגע לבני ישראל אשר, דברו בה' ובמשה, היה מתאים יותר שהשרף ייעשה משלהם דוקא, משל ציבור,

אלא שבכך רמז הקב"ה למשה כי עליו לעשות זאת באופן שיהיה ניכר שהדבר נוגע לו ("לך – משלך"),

ובכך יראה כי הוא עומד כאן לצד.

וזו היתה מטרת עשיית נחש הנחושת – לא (רק) לפעול את רפואתם של בני ישראל, אלא לעוררם שיהיו "ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים"³⁸ – שתהיה תשובתם לא רק בנוגע לחטא הדיבור והשייך אל זה, אלא³⁹ תהיה זו תשובה של שעבוד הלב

והנפקא-מינה בפועל בין האופנים היא: אם לא בא המוחל אלא להציל את הלה מן העונש על חטאו, הרי הוא משתדל במחילתו רק במדה הנחוצה להצלתו מן העונש שחל עליו על-ידי חטא פרטי זה; משא"כ באופן השני, ובפרט באופן שהמחילה היא בלב שלם, נוגעת למוחל טובתו של הזולת, ועל כן המחילה היא באופן שהוא מתאמץ בדבר ביתר שאת, עד שיפעל שמצבו של הלה (ישנתה ו) יהיה כדבעי לגמרי, ואף, כקודם החטא, בטרם עשה עוולה זו (כלפי המוחל).

ה. וזהו החילוק בין, "ויתפלל אברהם", מחילתו של אברהם, ובין המחילה שבפרשתנו:

באברהם נאמר, "ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך גו' וילדו" – תפלתו ובקשתו של אברהם היתה בנוגע לרפואתו של אבימלך כו', שיוסר מאבימלך ומבני ביתו העונש שנגזר עליהם.

אבל בפרשתנו נאמר (לא, "ויתפלל משה אל ה'" סתם (ככתפלת אברהם: "ויתפלל אברהם אל האלקים"), אלא בתוספת הדגשה) – "ויתפלל משה) בעד העם"³⁵, היינו שמצב העם היה

(פרש"י שם ד"ה כאן), משא"כ בתשובה מיראה ש, מקצת שמו עליו" (פרש"י שם ד"ה וכתבי ארפא). ולהעיר מצפצפ"ג להל' תשובה פ"ב ה"ב בסופו דיש נפק"מ בין ג' תשובות מאהבה, מיראה וע"י יסורין. עיי"ש. וראה לקו"ש ח"יז ע' 185 ואילך.

(35) ד, בעד העם" מיותר, שהרי זה בא בהמשך דבקשת העם, התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש" (וכמו שלא נאמר ד, ויתפלל אברהם . . בעד אבימלך"), אבל אין הכוונה הדכרתו של

רש"י הוא רק מהתיבות, "בעד העם" (כי אז הול"ל "וגו") כ"א מכל הפרשה – ראה לקמן הערה 44. (36) ע"ד הש"ס – ראה ע"ז מד, א. ובארוכה – יומא ג, סע"א ואילך.

(37) בהעלותך יו"ד, ב. ולכן אין רש"י צריך לפרשו עוה"פ כאן בפרשתנו.

(38) ל' רש"י כא, ח: אמרו רבותינו. ובא בהמשך לבאר ולהסביר דבריו לפני"ז, "שלא הי' ממחר שנוך הנחש להתרפאות אלא א"כ מביט בו בכוונה", שפירושו לא הבטה אל, "נחש הנחושת" מצ"ע בכוונה, אלא הסתכלות כשהוא על נס, כלפי מעלה כו' – ראה בהנמסן בהערה 40.

(39) ראה הערה 33 בנוגע לדיוק "מעולם" – ואולי (גם) זה המקור לחידוש זה.

לשמים (ולכן נצטווה³⁹ „ושים אותו על נס“, ואזי „והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחושת וחי“, כביאור רש"י בפסוקים בהמשך הפרשה⁴⁰).

וזהו הטעם לכך שהרפואה לא באה תיכף לאחר תפלת משה, כמו שנאמר באברהם „ויתפלל . . אל האלקים (ולאלתר) וירפא אלקים את אבימלך גוי“, אלא רק על-ידי „ויעש משה גוי וישימהו על הנס גוי והביט“, שכן הכוונה כאן לא היתה רק העדר העונש, אלא (גם) להביא את בני ישראל לידי תשובה⁴¹, „משעבדין את לבם לאביהם שבשמים“.

ו. וזהו דיוק לשון רש"י „מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא היא אכזרי מלמחול“, ולא „שלא היא המוחל אכזרי“ (סתם):

הלשון „שלא היא המוחל אכזרי“ מתייחסת לגברא עצמו – שלא יהיה אדם אכזר (בכללות), דהיינו: כאשר אדם אינו מוחל לזולתו ובשל כך נענש הלה, הרי זו אכזריות, ופרט זה – שלא יהיה המוחל „אכזרי“ – אכן למדנו⁴² מ„ויתפלל אברהם“⁴³;

³⁹ כא, ח"ט.

⁴⁰ וראה לקו"ש ח"ג ע' 73 ואילך.

⁴¹ וזהו גם הטעם שנעשה בדמות נחש לעורר אותם ביותר לחזור בתשובה ע"י שרואה את הדבר שהזיקו (גוי'א לפרש"י שם. וראה לקו"ש שם).

⁴² ורש"י לא הוצרך לפרשו, כי אי"ז חידוש לגבי הנהגת אברהם, משא"כ בפרשתנו שזה מוסיף הבנה באופן רפואת בני" (כדלעיל סעיף ה). וראה לקמן הערה 46.

⁴³ ולכאורה זוהי הכוונה בהמשנה להגירסא לפנינו „ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא

אך החידוש שבענין זה בפרשתנו הוא, ש„מכאן“⁴⁴ למדנו „שלא היא אכזרי מלמחול“: לשון זו אינה מתייחסת לגברא (בכללותו) [שלא יהיה המוחל „אכזרי“ וממילא ימחל לזולתו (מפני שאם לא ימחל לו ייענש)], אלא לפעולת המחילה, שבענין המחילה „לא היא אכזרי (מלמחול)“ – שהמחילה גופא לא תהיה באופן שהמוחל הנו „אכזרי“:

144 כאשר המחילה היא רק לשם הסרת העונש, אין זו מחילה אמיתית אלא מחילה „אכזרית“, שהרי יש למוחל טינא בלבו, קפידא וכיוצא בזה, כלפי הנמחל; ודוקא כאשר הוא מוחל לו בלב שלם⁴⁵, הרי זו מחילה טהורה מכל „אכזריות“⁴⁶.

אלקים את אבימלך גוי“. ויומתק גם זה שמביא המשך הכתוב „וירפא אלקים“ – ראה מאירי שם: ואם לא מחל לו נקרא אכזרי הואיל ובקש ממנו כראוי שנמצא שאינו חושש על עונש חבירו. ועיי"ש המשך לשונו. וראה חדא"ג מהרש"א למשנה ב"ק שם.

⁴⁴ היינו מכללות המשך הסיפור (כדלעיל בפנים סעיף ה). ולכן מעתיק רש"י מהכתוב רק התיבות „ויתפלל משה“ (מבלי להוסיף „וגוי“) – כמדובר כמה פעמים (ראה ס' כללי רש"י קה"ת תש"מ) פ"ו. וש"ג) דכאשר כוונת רש"י היא לכללות הענין – מעתיק רק התחלת הענין, ואינו מוסיף (גם) „וגוי“. והטעם, כי אז אפשר לטעות שכוונתו רק להמשך התיבות באותו הפסוק (וכמו בנדוד"ד – „בעד העם“, ולא לכל המשך הענין). ⁴⁵ „שלא היא אכזרי מלמחול“ משמעו (גם) שלא ימנע עצמו מלמחול עוד הפעם ועוד הפעם. ⁴⁶ ולכן כתב רש"י בלשון „שלא היא אכזרי מלמחול“, ולא בלשון „שימחול מחילה גמורה“, וכיו"ב – להורות הכרח הדבר עד כדי כך שבלעדו ה"ה אכזרי.

ומה שכתב רש"י שזהו לימוד והוראה לכל „מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא היא

איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כו' אלא מצוה עליו להודיע כו', וסיים: „ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר⁵¹ כו'.

בהלכות תשובה⁵²: אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה.

ובהלכות חובל ומזיק⁵³: ואסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול (לו⁵⁴) אין זו דרך זרע ישראל אלא כיון שביקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו.

וצריך להבין הטעם לשינויי הלשונות והפרטים בין שלשת המקומות:

(א) בהלכות דעות הלשון היא „ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי כו'„ משא"כ בהלכות תשובה ובהלכות חובל ומזיק נאמר הדבר בלשון „אסור“ – „אסור⁵⁵

(51) ומביא הכתוב דפ' וירא, ויתפלל אברהם אל האלקים. וראה רמב"ם ספר המדע – ירושלים, תשכ"ד – בשינויי נוסחאות, שלכמה ג' הובא גם המשך הכתוב. עיי"ש.

(52) פ"ב ה"י.

(53) פ"ה ה"י.

(54) כ"ה בכמה כתי' דהרמב"ם (ראה רמב"ם הוצאת פרענקל, וב"לקוט ש"נ" שם). ובכמה כתי' ודפוסיים ליתא „לו“. וראה לקמן בפנים סעיף ט.

(55) לכמה ג' התחלת ההלכה בהל' תשובה שם היא „לפי שאסור“ וכיו"ב. ולפ"ז קאי על הנאמר בהלכה לפנ"ז דכשלא רצה למחול לאחר

ויומתק יותר על-פי הגירסא⁴⁷ „אכזרי למחול“ – אכזרי במחילתו.

ולהוסיף, שאליבא דגירסא זו מובן גם כיצד בא מעתיק פירוש רש"י לשנות ולכתוב „מלמחול“ – כיון שלא הבין איך ישכנו יחד „אכזרי“ ו„למחול“, ועל כן הוסיף מ' „מלמחול“. משא"כ אם תמצי לומר להיפך, שרש"י כתב „מלמחול“ – מנין נולד השינוי (הטעות), „למחול“?!

ודוגמא לדבר, מנין אכזרי במחילה – הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות, שאיבד זכותו אפילו נתן לו אלף זהובים⁴⁸.

ז. על-פי כל הנ"ל יש לבאר גם כמה שינויים בלשון הרמב"ם בנוגע לענין הנ"ל, שלא יהיה המוחל אכזרי מלמחול, שהביאו שלש פעמים (לכל הפחות)⁴⁹:

בהלכות דעות⁵⁰ כתב: „כשיחטא

אכזרי מלמחול“ ולא כפשט הכתוב (סיפור שמשח לא ה"י (ח"ו) אכזרי מלמחול) – כי לאחרי כל מה שנאמר בתורה לפנ"ז ביחס של משה לבנ"י, איך שמסר נפשו עליהם, ובפרט לאחרי תפילתו ובקשתו בפ' שלח (במרגלים) ופ' קרח, אין הנהגה זו חידוש בנוגע למשה. ועכצ"ל, דזה שהתורה סיפרה זה בפרטי הדבר הוא – בכדי ללמד, לאחרים – מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול.

(47) נסמן לעיל הערה 3.

(48) רמב"ם הל' מת"ע פ"י ה"ד. וראה טושו"ע חיו"ד ס' רמט ס"ג (בשינוי לשון. ואכ"מ).

(49) בשייכות לבקשת מחילה. וראה רמב"ם הל' ת"ת פ"ז ה"ג בנוגע להנהגת ת"ח „וחסידים הראשונים“. ובכ"מ ברמב"ם באופן כללי – דישאל רחמנים הם ואין אכזריות מצוי' אלא בעכו"ם (ראה הל' איסורי ביאה פ"ט ה"ז. הל' מתנות עניים פ"י ה"ב. סוף הל' עבדים. ועוד).

(50) פ"ו ה"ו.

לאדם להיות אכזרי", "אסור לנחבל להיות אכזרי".

(ב) בהלכות חובל ומזיק מבאר הרמב"ם בפרטיות אימתי וכיצד על האדם למחול: "כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו", ואילו בהלכות תשובה (ועל-דרך-זה בהלכות דעות) לא הביא תנאים ופרטים אלו ביחס למוחל, שימחול רק לאחר בקשת מחילה שתי פעמים כו' (ורק לעיל שם⁵⁶ כתב מעין זה ביחס למבקש המחילה – "לא רצה חבירו למחול לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם כו' לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית כו'")⁵⁷ – אבל כתב שם פרטים אחרים: "אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה לא יקום ולא יטור וזהו דרכם של זרע ישראל ולכם הנכון כו'".

(ג) דיוקי הלשונות: בהלכות דעות כתב "ולא יהא המוחל אכזרי", בהלכות תשובה – "אסור לאדם להיות אכזרי", ובהלכות חובל ומזיק – "ואסור לנחבל להיות אכזרי".

(ד) ועל-דרך-זה הדיוקים בהמשך

פעם שלישית, הוא החוטא" – ראה רמב"ם ספר המדע הנ"ל.

אבל לרוב הגי' התחלת ההלכה היא (כנדפס) "אסור לאדם כו'". ולפ"ז י"ל שקאי גם על פעם הא' וראה חבור התשובה המאירי מאמר א (משיב נפש) פ"א (ע' 209). וראה לקמן בפנים ובהערה 61.

(56) הל' תשובה שם ה"ט.

(57) ראה ב"ח, פרישה, סמ"ע (סק"ה) בחו"מ שם (סו"ט תכב).

הלשון: בהלכות תשובה – "אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס", בהלכות חובל ומזיק – "אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול (לו)", ובהלכות דעות לא באה כלל הוספה כזו.

ח. ויש לומר הביאור בזה על-פי הנ"ל:

בצורך במחילה יש שלשה אופנים וחלוקות:

(א) בהלכות חובל ומזיק עוסק הרמב"ם בגדר המחילה בתור דין ב"חובל ומזיק", היינו במה שקשור לחבלה וההיזק – שהמחילה היא כדי שתתכפר העבירה של הזולת ועי"ז יפטר מן העונש.

(ב) בהלכות תשובה עוסק הרמב"ם בגדר המחילה כדבר הנוגע (לא כל-כך לחטא והעונש הפרטי, אלא) לתשובה של האדם החוטא, והמחילה היא כדי שתשובת הנמחל תהיה כדבעי: על-ידי⁵⁸ מחילתו (הגמורה) של המוחל לזולתו, יהיה הלה – על-ידי התשובה שלו – "מרוצה"⁵⁹ וחביב .. כקודם החטא", נקי ורצוי לגמרי⁵⁹.

(ג) בהלכות דעות עוסק הרמב"ם בגדר המחילה כפרט בדעות – מדות

(58) ולהעיר מהענין דכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כו, יט).

(59) להעיר מחובת הלבבות שער התשובה פ"ז קרוב לסופו, דמשמע שבאם לא שב מהעבירות שבין אדם לחבירו גם תשובתו על העבירות שלו שבין אדם למקום אינה מועילה כ"כ. וראה לקו"ש ח"ז ע' 177 הערה 40 (וראה שם בפנים ע' 180). וש"נ.

של האדם⁶⁰, והיינו המחילה הנוגעת למדותיו של האדם המוחל עצמו.

וזהו שבהלכות דעות פתח הרמב"ם הלכה זו „כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כו' אלא מצוה עליו להודיעו כו'": השלילה „לא ישטמנו" והמצוה „להודיעו" אינן (כל-כך) מצד החוטא, כי אם מצד האיש הנפגע גופא, שלא ינטור בלבו שנאה כלפי החוטא, אלא (אדרבה) „מצוה להודיעו ולומר לו כו'".

ובהמשך לזה כתב „ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי", מבלי להזכיר כאן את האיסור שבדבר או את החובה למחול לאחר בקשת מחילה שתים או שלש פעמים, שכן בדבריו כאן מיירי (בעיקר) בטובה ובתועלת שבדבר עבור המוחל וה„דעות" שלו; מצד דעות ומדות המוחל, „אם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי" – מיד לאחר הבקשה הראשונה, לא תהיה אכזריות בלבו אלא ימחול לו⁶¹.

(60) ובהל' דעות יש חילוק בין פ"ה ופ"ו – ראה לקו"ש חכ"ז ע' 160 ואילך. ואכ"מ.

(61) ראה חבור התשובה להמאירי שם ובהנסמן לעיל הערה 57.

וי"ל שזהו גם החידוש בפרשנתו – לפי התנחומא (באבער), במדבר ויל"ש שם (נסמן לעיל הערה 4, 7) – „מיד נתרצה להם שאין המוחל נעשה אכזרי", והיינו שמצד זה שאין המוחל נעשה אכזרי (בעצמו) יש למחול מיד*.

[ועפ"ז אולי י"ל שההמשך במדרשים „ומנין שאם טרח כו' – שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו – מדובר בפעם הג', כברמב"ם הל' תשובה שם ה"ט. וראה חבור התשובה להמאירי שם].

(* אבל בתנחומא לפנינו „נעשה להם אכזרי", היינו ששייך לא להמוחל כ"א להנמחל.

משא"כ בהלכות חובל ומזיק מיירי (באופן ו)גדר המחילה כדבר הנוגע לכפרת החובל על חטא זה, וכמו שכתב שם בהלכה הקודמת⁶² „אין מתכפר לו ולא נמחל ענו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו".

ולכן נוגע שם הפירוט „כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו", היינו שדוקא בראתו את השתדלותו והכנעתו של הלה, המעידות כי „שב מחטאו וניחם על רעתו" – אזי ראוי שימחול לחוטא כדי שיתכפר לו חטאו ולא ייענש עליו.

147 אולם בהלכות תשובה מיירי במחילה הנוגעת לכללות ושלמות התשובה של החובל וכו' – ועל כך כתב שם בהלכה הקודמת⁶³ „אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא כו' אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו . . או גוזלו וכיוצא בזה אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו כו' –

ולכן המשיך וכתב „אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות כו'” (אע"פ שלכאורה דבר זה שייך להלכות מדות ודעות), שכן דרכי ואופני המחילה, באופן של „מוחל בלב

ובשו"ע אדה"ז (שבעה ערה 32) ס"ד „והמוחל לא יהי אכזרי מלמחול אלא ימחול לו מיד", אף שכתב לפניו ס"ב דהמפייס ילך פעם ב' ופעם ג'. ובאגה"ת פ"א „שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה ולא יהא אכזרי מלמחול ואם ביקש ממנו ג"פ כו'". ואכ"מ.

(62) בהל' חובל ומזיק שם ה"ט.

(63) ה"ט.

שבדברי הרמב"ם (כמו שהקשה הלחם-משנה⁶⁵): בהלכות חובל ומזיק כתב „שהמזיק ממון חבירו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו” ואינו זקוק לבקש מחילה מן הניזק; ואילו בהלכות תשובה מנה גם „או גוזלו וכיוצא בהן” בין העבירות שבין אדם לחבירו אשר „אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו”?

148

כיו⁶⁶ אכן, בסוג כפרת החטא על היזק ממון חבירו (בלבד) שבו מיירי בהלכות חובל ומזיק, אין נצרכת בקשת מחילה;

אך לגבי שלימות ריצוי האדם, באופן המדובר בהלכות תשובה, יש לומר שנדרש „לרצות ולשאול ממנו שימחול לו” אף בנוגע להיזק ממון חבירו ככל אופן שהוא⁶⁷.

י. כתיב⁶⁸ „מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל”, וכשם

(65) בהל' חובל ומזיק שם ה"י. וראה גם תוס' יוהכ"פ ליומא פה, ב ד"ה עבירות.

(66) בלח"מ ובתוס' יוהכ"פ שם מחלקים בין גזול ממון חבירו ומזיק ממון חבירו. ולכאורה מלשון הרמב"ם בהל' תשובה „או גוזלו וכיוצא בהן”, וכן ממה שהוסיף (לאחר שכתב „אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו”) „אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו (ולא „ממון שגזלו” וכיו"ב) צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו”, משמע שבכל גווני צריך לרצותו, ככפנים, וכבמפרשים שבהערה הבאה. – אבל בשו"ע אדה"ז הנ"ל (הערה * 27) מחלק בין גזול ומזיק (כלח"מ ותוס' יוהכ"פ הנ"ל).

(67) ראה גם שו"ת שתי הלחם סט"ו. ספר קובץ על הרמב"ם הל' תשובה שם.

(68) תהלים קמו, יט. שמו"ר פ"ל, ט. וראה גם ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג.

שלם ובנפש חפיצה כו", נוגעים (גם) לשלימות התשובה של החובל; כלומר, על המחילה להיות לא רק מחילה לשם הסרת העונש שעל חטא פרטי זה, אלא מחילה שלימה עד שנעשה מרוצה וחביב לפניו.

ולפיכך לא הובאה כאן ההדגשה על בקשת המחילה שלש פעמים, אלא נאמר ש„בשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה” – דבר המעיד על כך שאין כאן רק מחילה על חטאו, אלא הלה אף נעשה מרוצה לפניו לגמרי.

ט. וזהו גם הטעם לשאר שינויי הלשונות: בהלכות חובל ומזיק כתב „אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול לו”, ובהלכות תשובה – „אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס”:

בהלכות חובל ומזיק דרוש בעיקר ענין המחילה הקשור לפעולת החבלה והבא כדי לסלק את העונש, ולכן הלשון היא „אסור לנחבל... ימחול לו”⁶⁴;

משא"כ בהלכות תשובה, כנ"ל, אין מחילתו מוגבלת רק לסילוק העונש על הפגיעה („כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו”, וכן „הקניט את חבירו”, כמו שפירט בהלכה הקודמת), אלא, בתור „אדם” – איש ישראל – אשר מגמתו היא הדאגה לטובתו של חבירו, ולכן עליו (לא רק למחול לו עד כדי סילוק העונש, אלא גם) „להתפייס” כדי שגיע הלה לידי שלימות התשובה.

[ועפ"ז יש לתרץ הסתירה והקושיא

(64) ראה הערה 54.

שהדברים אמורים בנוגע לישראל, "דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון" למחול, בלב שלם ובנפש חפיצה"⁶⁹, ולמחול מיד, ועד כדי כך – שאפילו לגבי המחילה שעל החטא הפרטי כתב הרמב"ם בסיום דבריו בהלכות חובל ומזיק, וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו", והשלימה.

הרי מובן שכן הוא, ו"על אחת כמה וכמה", במדתו של הקב"ה – אשר "מחילה היא ממדת הרחמים ומדותיו

(משיחת ש"פ חוקת תשד"ח)

(70) אגה"ת פי"א. נ"ש.

(71) רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ה.

(69) לשון הרמב"ם הל' תשובה שם ה"י.

